

Bartosz Gałazka

Pieśni powstania styczniowego
zachowane w żywej tradycji południowo-wschodniej Polski
(wybór z badań własnych autora) z komentarzem

Dofinansowano ze środków Biura „Niepodległa”
w ramach Programu Dotacyjnego „Powstanie Styczniowe 1863–1864”

niepodległa

*M*UZYKA
DAWNA
w JAROSŁAWIU

1. Antologię otwiera szereg wariantów literackich starej pieśni żołnierskiej, śpiewanej, podobnie jak pozostałe zawarte w niniejszym zbiorze, przez powstańców styczniowych. Na taki kontekst wykonawczy wskazują zarówno historyczna metryka utworów, jak i utrwalone w toku międzypokoleniowej transmisji repertuaru świadectwo śpiewaków-informatorów badacza. Warianty te powstały w wyniku recepcji i kontaminacji co najmniej trzech tekstów: *Piosenki o żołnierzu tułaczku*, której dokumentacja źródłowa sięga XVI wieku (por. zwłaszcza wariant 1g), żołnierskiej pieśni *Żołnierz ochoczy* powstałej około 1800 roku (zob. 1b, f) oraz *Pieśni żołnierza* (znanej także jako *Marsz żołnierzy Langiewicza*) z roku 1863 w układzie słownym przypisywanym Władysławowi Tarnowskiemu (piszącemu pod pseudonimem Ernest Buława) (1a, c–d, g, h–j).

W. Tarnowski, polski poeta i kompozytor, dostosował do zredagowanego przez siebie tekstu, funkcjonującemu odtąd z incipitem *Jak to na wojence ładnie*, melodię zapożyczoną z węgierskiej piosenki ludowej – i w takiej postaci pieśń stała się popularna w czasach I wojny światowej jako *Marsz ułański*. W żywej tradycji Podkarpacia zachowały się jednak inne, przeważnie wcześniejsze melodie omawianej pieśni. Są to zwykle barokowe kontrafaktury: czy to kompozycji stosowanych do śpiewów narracyjnych, m.in. słynnej *Podolanki* (1b, d, h–j) i lasowiackiej *Lipki* (1g), czy „przechodnich” melodii do pieśni żałobnych: *Jezu, w Ogrojcu mdlejący* (1f) – tu układ wersyfikacyjny oryginalnego tekstu dostosowano do melodii, rozbudowując go o trzysylabowy wers w funkcji muzycznego refrenu – oraz *Na cmentarzu mieszkać będę* (1e). W tym ostatnim przekazie udokumentowany został wariant tekstowy nienotowany w dostępnych źródłach drukowanych; jego genezy należy szukać w regionalnej odrębności repertuaru pieśniowego dawnych ziem Ordynacji Zamojskiej. Świadectwem archaiczności muzycznego repertuaru Lasowiaków jest unikatowa melodia wywodząca się ze skali frygijskiej, z manierycznie obniżonym V stopniem (1a). Przekaz muzyczny z Łętowni sugeruje „żołnierską” (austro-węgierską?) genezę jednej z nowszych weselnych melodii obrzędowych, rozpowszechnionej zwłaszcza w południowej części Podkarpacia (1c). Por. także zapis 12.

1a (1)

A kto chce rozkoszy użyć

Niwiska (pow. kolbuszowski), wyk. kobieta ur. 1939

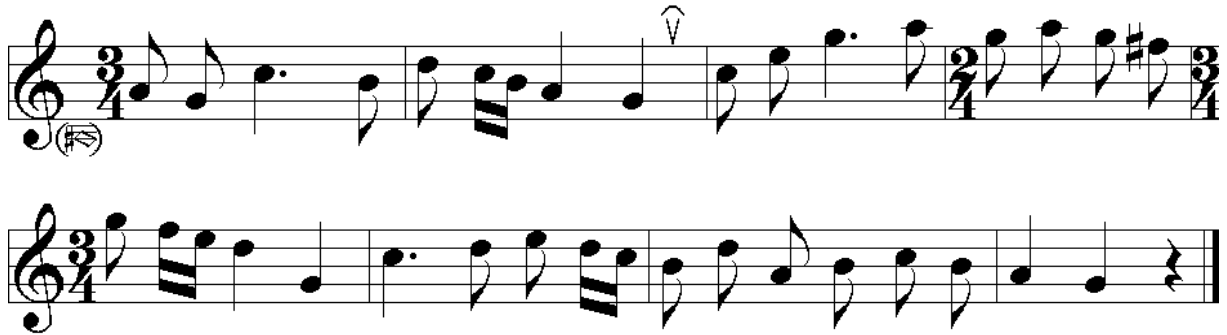
♩=105 16''

- |: A kto chce rozkoszy użyć :|,
|: niech na wojnę pójdzie służyć :|.
- |: Bo na wojence tak ładnie :|:
|: kiedy ułan z konia spadnie :|,
- |: koledzy nie poratują :|,
|: jeszcze końmi potratują :|.
- |: Komendant zbić trumnę każe :|,
|: skryptor z listy go wymaże :|.
- |: A za jego trudy, znoje :|
|: w kościelne wniosy podwoje :|.
- |: A za jego trudy, prace :|
|: „Rekwię” zagrają trębase :|.
- |: Sława zaś o jego czynie :|
|: będzie na wieki i ninie :|.

1b (2)

A kto chce rozkoszy użyć

Koźuchów (pow. strzyżowski), wyk. mężczyzna ur. 1928 w Szufnarowej
(pow. strzyżowski)
♩=92 15''

|: A kto chce rozkoszy użyć :|,
|: niech do wojska idzie służyć :|.

|: Tam rozkoszy on użyje :|,
|: lecz jak wody się napije :|.

|: Jak mu mundur przymierzają :|,
|: kijem plecy okładają :|.

|: A jak go na musztrę proszą :|,
|: trzysta pałek za nim noszą :|.

|: Potem każą maszerować :|
|: jeszcze lepiej niż tańcować :|.

|: Nie ma komu pożałować :|
|: ani go też poratować :|.

|: Kiedy pójdzie na kraj świata :|,
|: nie zobaczy siostry, brata :|.

|: Ni żadnego przyjaciela :|,
|: tylko Boga Zbawiciela :|.

1c (3)

A kto chce rozkoszy użyć

Łętownia (pow. leżajski), wyk. mężczyzna ur. 1936

♩=80 12''

- |: A kto chce rozkoszy użyć :|,
|: niech na wojnę idzie służyć :|.
- |: Na wojence jak to ładnie :|:
|: kiedy ułan z konia spadnie :|,
- |: koledzy go nie żalują :|,
|: jeszcze końmi potratują :|.
- |: Rotmistrz z listy go wymaże :|,
|: wachmistrz trumnę zrobić każe :|.
- |: A za jego młode lata :|
|: zagra trąbka „tratata” :|.
- |: Tylko grudy zaburczały :|,
|: chorągiewki zafurczały :|.
- |: Śpij kolego, twarde łoże :|,
|: obaczmy się jutro może :|.
- |: Śpij kolego, a w tym grobie :|
|: niech się Polska przyśni tobie :|.

1d (4)

A kto chce rozkoszy użyć

Leszczawka (pow. przemyski), wyk. kobieta ur. 1937

♩=80 12''

|: A kto chce rozkoszy użyć :|,
|: niech idzie w wojence służyć :|.

|: Bo w wojence tak to ładnie :|:
|: kiedy ułan z konia spadnie :|,

|: koledzy go nie żalują :|,
|: jeszcze końmi potratują :|.

|: Rotmistrz z listy go wymaże :|,
|: kapitan trumnę zbić każe :|.

|: A za jego trud i pracę :|
|: hejnał zagrają trębacze :|.

|: Tylko hrudy zahurczały :|,
|: chorągiewki zafurczały :|.

Bartosz Gałazka, *Pieśni z powstania styczniowego*
zachowane w żywej tradycji południowo-wschodniej Polski
(wybór z badań własnych autora) z komentarzem

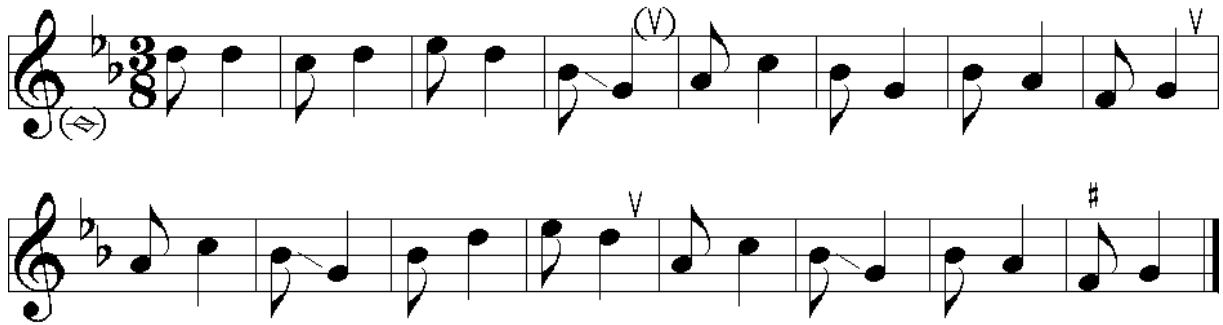
1e (5)

A kto chce rozkoszy użyć

Szeliga (pow. niżański), wyk. kobieta ur. 1953 w Momotach

(pow. janowski, woj. lubelskie)

$\text{♩} = 176 \quad 16''$

A kto chce rozkoszy użyć,
niech na wojnie idzie służyć;
bo na wojnie jak na wojnie:
smutno, zimno, niespokojnie.

A kto chce rozkoszy użyć,
niech na wojnie idzie służyć;
nim wysłuży do ostatka,
łzy wypłacze dziewczę, matka.

A kto chce rozkoszy użyć,
niech na wojnie idzie służyć;
czy jest nędzarz, czy jest dumny,
rychło złożą go do trumny.

1f (6)

A kto chce rozkoszy użyć

Targowiska (pow. krośnieński), wyk. kobieta ur. 1923

♩=67 31''

A kto chce rozkoszy użyć,
niechaj idzie w wojsku służyć.

Tam rozkoszy on użyje,
naje się dobrze, napije
leż gorzkich.

Kiedy żołnierza werbują,
złote góry obiecują,
potem tylko lejbiak dają,
za to zdrowie odbierają
i życie.

Wszy się go dobrze najedzą,
rodzice o nim nie wiedzą,
nie ma komu poratować
ani komu pożałować
w kłopotcie.

Dadzą mu taki karabył,
któremu w życiu nierad był,
ale jego pięknie proszą:
wiązki kijów za nim noszą
na musztrę.

Bartosz Gałazka, *Pieśni z powstania styczniowego*
zachowane w żywej tradycji południowo-wschodniej Polski
(wybór z badań własnych autora) z komentarzem

Dadzą mu szablą do boku,
kolana prostują w kroku,
aby umiał maszerować,
jeszcze lepiej niż tańcować,
gdy idzie.

Każą stawać do rozkazu;
niechże nie stanie od razu –
jaki-taki skórą lupi,
a on biega jako głupi
w szeregach.

Kiedy żołnierz z konia spadnie,
albo razem z nim upadnie,
koledzy go nie ratują,
jeszcze bardziej go tratuja,
„Marsz!” krzyczą.

Podniosą go nieżywego,
felczera wołać do niego,
felczer trumną robić każe,
porucznik z rangi wymaże
na wieki.

Trzy ładunki wystrzelają,
„Rekwijem” mu zaśpiewają,
za te jego ciężkie prace,
dobosz w bęben zakolacze
nad grobem.

1g (7)

Jak to na wojence ładnie

Korczowiska (pow. kolbuszowski), wyk. mężczyzna ur. 1934

w Woli Rusinowskiej (pow. kolbuszowski)

♩=120 14''

The image shows a musical score for the song 'Jak to na wojence ładnie'. It consists of two staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5. The second staff continues the melody with quarter notes D5, E5, and F#5, then a quarter rest, followed by quarter notes G5, A5, and B5. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings.

|: Jak to na wojence ładnie :|:
|: kiedy ułan z konia spadnie :|, |: Starsza siostra brata miała :|,
|: koledzy go nie żalują :|, |: na wojenkę go wysłała :|.
|: jeszcze końmi potratują :|. |: Minał roczek i półtora :|,
|: Rotmistrz trumnę zrobić każe :|, |: wojsko polskie wraca z pola :|.
|: sierżant z listy go wymaże :|. „|: Ach, witajcie, waćpanowie :|!
|: A za jego trudy, prace :| |: Daleko tam brat na wojnie :|?”
|: zagrają hejnał trębacze :|. „|: Leży on tam przy strumieniu :|,
|: A za jego służby lata :| |: trzyma głowę na kamieniu :|.
|: zagra trąbka „tratata” :|. |: Konik jego koło niego :|.
|: A za jego walki, znoje :| |: grzebie nóżką, żaluje go :|.
|: wystrzelą mu trzy naboje :|. |: Już wygrzebał po kolana :|,
|: Śpij kolego, a w tym grobie :| |: chce pochować swego pana :|”.

1h (8)

Jak to na wojence ładnie

Lubatowa (pow. krośnieński), wyk. kobieta ur. 1928

♩=106 13”

The musical score is written on two staves in treble clef. The key signature has one sharp (F#). The time signature is 3/4. The first staff contains the first line of music, ending with a fermata over a whole note. The second staff contains the second line of music, ending with a double bar line. There are various musical notations including eighth notes, quarter notes, and rests. A 'V' symbol is placed above the first measure of the second staff, and a '(#)' symbol is placed above the eighth measure of the second staff.

- |: Jak to na wojence ładnie :|
|: kiedy ułan z konia spadnie :|,

|: koledzy nie poratują :|,
|: jeszcze końmi potratują :|.

|: Rotmistrz z listy go wymaże :|,
|: wachmistrz trumnę zrobić każe :|.

|: A za jego młode lata :|
|: trąbka zagra „tratata” :|.

|: A za jego trudy, prace :|
|: grały mu kule, kartacze :|.

|: A za jego trudy, lata :|,
|: dała ognia cała rata :|.

|: A my już go pochowali :|,
|: „Rekwije” stąd¹ zaśpiewali :|.

¹ Requiescat.

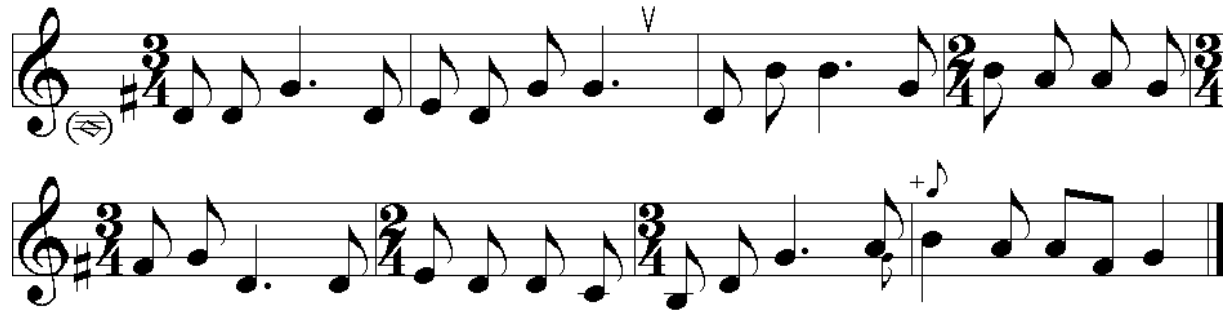
1i (9)

Jak to na wojence ładnie

Wielopole Skrzyńskie (pow. ropczycko-sędziszowski),

wyk. kobieta ur. 1929

♩ = 117 11"

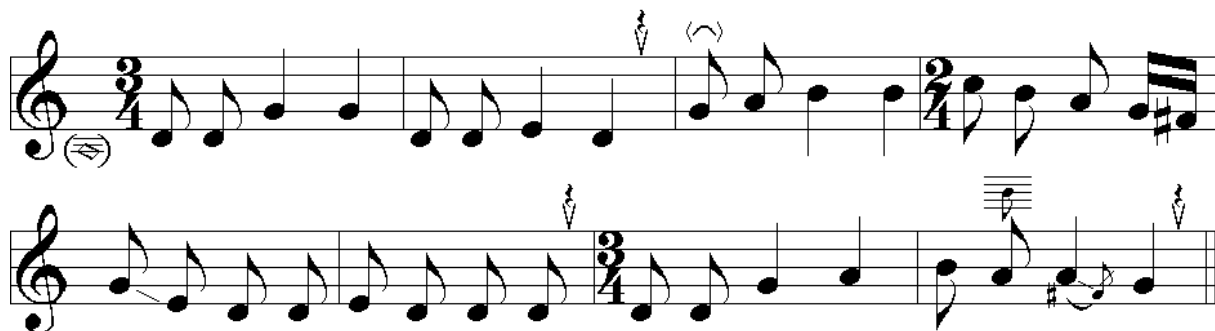
- |: Jak to na wojence ładnie :|:
|: kiedy ułan z konia spadnie :|,
|: koledzy nie poratują :|
|: i koniami potratują :|. (...)

1j (10)

Jak to na wojence ładnie

Szufnarowa (pow. strzyżowski), wyk. kobieta ur. 1920

♩=95 14''

|: Jak to na wojence ładnie :|:
|: kiedy ułan z konia spadnie :|,
|: koledzy nie poratują :|
|: jeszcze końmi go tratują :|. (...)

2. Pieśń o „ptaszku krogulaszku” jest zwykle klasyfikowana w źródłach i opracowaniach folklorystycznych jako ballada miłosna, w niektórych stronach pełni funkcję śpiewu kołędniczego dla młodzieży (Leżajskie). „Nowineńka”, którą przynosi ptak, dotyczy przeważnie niewierności oblubieńca lub oblubienicy. Prezentowane poniżej warianty funkcjonowały w odmiennym kontekście. Obydwa powstały w wyniku twórczej reinterpretacji oryginalnego motywu: krogulec zwiastuje tu żalobną wieść o śmierci kochanka. Związek z folklorem powstańczym (szerzej: żołnierskim) podkreślają zastosowane melodie.

2a (11)

A ty, ptaszku krogulaszku, na sośnie siadasz

Wola Zarczycka (pow. leżajski), wyk. kobieta ur. 1939

♩=85 24”

„A ty, ptaszku krogulaszku, na sośnie siadasz,
powiedz, jaką nowineńkę ty zapowiadasz”.

„Powie ja ci nowineńkę, ale niedobro,
że twojego najmilszego Moskale bijo”.

„A ty, ptaszku krogulaszku, na sośnie siadasz,
powiedz, jaką nowineńkę ty zapowiadasz.

„Powie ja ci nowineńkę, ale niedobro,
że twojego najmilszego do ziemi kłado”.

„A ty, ptaszku krogulaszku, na sośnie siadasz,
powiedz, jaką nowineńkę ty zapowiadasz”.

„Powie ja ci nowineńkę, ale niedobro,
że twojemu najmilszemu drzewa szumiejo”.

Bartosz Gałązka, *Pieśni z powstania styczniowego*
zachowane w żywej tradycji południowo-wschodniej Polski
(wybór z badań własnych autora) z komentarzem

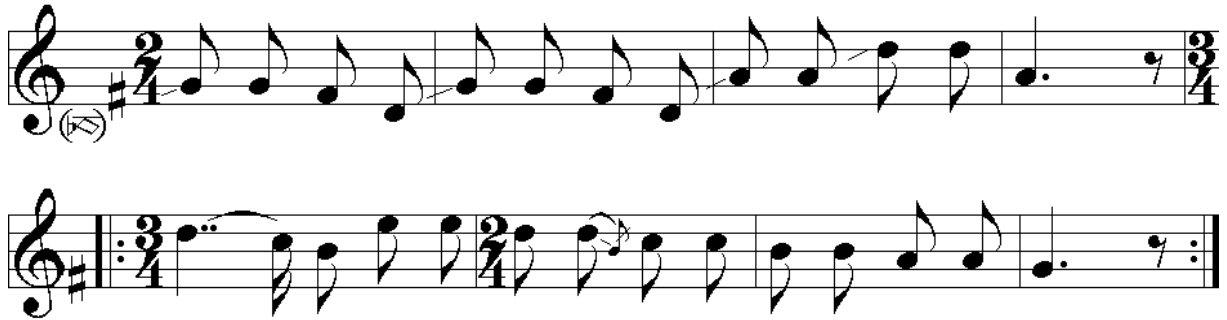
2b (12)

A ty, ptaszku krogulaszku, wysoko latasz

Krowica Hołodowska (pow. lubaczowski), wyk. kobieta ur. 1942

we Wróblacynie (dziś Ukraina)

♩=81 19”

„A ty, ptaszku krogulaszku, wysoko l'atasz,
|: powiedzże nam nowinejke, jaką ogłaszasz :|”.

„Powiem ja ci nowinejke, co cie zasmuci,
|: że twój miły, twój milejkyj z wojny nie wróci :|”.

3. Tekst poniższej *Pieśni suplikującej o pomoc Krolestwu Polskiemu* (późniejszy tytuł: *Pieśń o pomoc Koronie polskiej w czasie wojny*) znajdujemy w *Kancjonale pieśni nabożnych według obrzędów Kościoła Świętego Katolickiego* wydanym w Krakowie w roku 1721 w dziale „Pieśń nowa”. Zarejestrowane 301(!) lat później wykonanie w warstwie słownej jest w zasadzie tożsame z tym przekazem. Z kolei melodia – towarzysząca i innym tekstom o takim samym układzie wersyfikacyjnym – pozostaje w stosunku wariantowym do publikowanych jej zapisów (np. M.M. Mioduszewski, *Śpiwnik kościelny z melodyjami...*, Kraków 1838, s. 268; W. Świerczek, *Śpiwniczek młodzieży polskiej*, z. 2, Kraków 1920, s. 6 – i in.). Wykonawczyni, powołując się na świadectwo swojego ojca, podała, iż pieśń tę śpiewano w czasie powstań narodowych w XIX wieku oraz w latach I i II wojny światowej.

3 (13)

Boże łaskawy, przyjmij płacz krwawy upadających ludzi

Szufnarowa (pow. strzyżowski), wyk. kobieta ur. 1946

♩ ≈ 160 21”

parlando rubato

Boże łaskawy, przyjmij płacz krwawy upadających ludzi:
sercem wzdychamy, łzy wylewamy, niech prośba łaskę wzbudzi.

Polska Korona, wielce strapiona, żebrze Twojej litości –
jednejże Matki niezgodne dziatki szarpają Jej wnętrności.

A nieprzyjaciel wziął Ją sobie na cel – ach, nieszczęśliwa doła! –
w tak znamienity Rzeczypospolitej uczynił dzikie pola.

Bartosz Gałązka, *Pieśni z powstania styczniowego*
zachowane w żywej tradycji południowo-wschodniej Polski
(wybór z badań własnych autora) z komentarzem

Już nie masz dawnych kawalerów sławnych, ręka tyrańska znosi;
młódź się została i to niecała, śmierć rano żniwo kosi.

Gdzie są rycerze, bitni żołnierze, gdzie ich męstwo i siła?
Z niemi pospołu do jednego dołu w grobie się położyła.

Ani gromada, ni ludzka rada plac wygrawa w potrzebie –
szabla tępieje, serce truchleje, gdy, Boże, nie masz Ciebie.

Nic nie pomoże – ach, mocny Boże! – żadna nasza potęga,
gdy Twój żarliwy gniew sprawiedliwy za grzechy nas dosięga.

Najwyższy Panie, mocny Hetmanie, dobądź oręża Twego,
uśmierz pogany, ulecz nam rany w sławie Imienia Twego.

Bądź tarczą mocną, dzienną i nocną, załóż granice złemu,
rozprosz tyrany, daj pożądaną pokój dziedzictwu Twemu.

4. Unikatowy wariant *Pieśni powstańców 1863* zapisano w powiecie przeworskim. Pod względem muzycznym śpiew ma charakter wojskowej pobudki, szczególnie za sprawą „hejnałowej” kadencji końcowej. Zwraca uwagę odmienne intonowanie IV stopnia skali: jego podwyższenie w trakcie wznoszenia się melodii sprawia, że wydaje się ona mieć dwa ośrodki tonalne. Pod względem literackim utwór przyjął formę opowieści, stylizowanej na dziadowską; znany z przekazów źródłowych refren (*Idźmy, bijmy Moskali...*), wyodrębniony jako kończąca pieśń strofa, stał się tej opowieści wyrazistą puentą.

4 (14)

Chcecie, bym wam zaśpiewał

Świętoniowa (pow. przeworski), wyk. mężczyzna ur. 1923

♩=80 12”

Chcecie, bym wam zaśpiewał, nutą serca rozgrzewał?

Pilno na to zważajcie, co wam powiem, słuchajcie.

Naród niegdyś szczęśliwy, krwi i łupów niechciwy,
niewolą dziś stargany dźwiga srogie kajdany.

Sprzedali nas panowie, wspólnej matki synowie,
więc dziś na nich niełożmy, sami sobie pomożmy.

W bójce przeszło rok minął, naród przecież nie zginął,
Bóg nam sprzyja widocznie, więc niech żaden nie spocznie.

Idźmy, bijmy Moskali, świat nas za to pochwali,
walcmy za swą krainę, pędźmy licho za Dźwinę.

5. Wiersz Mieczysława Romanowskiego, pochodzący z tomu *Poezji* wydanego w 1863 roku we Lwowie, zrół się w polskiej tradycji z powstaniem styczniowym. Wśród kilku melodii skomponowanych – czy może dobranych – do słów tego wiersza, wyróżnia się poniższa, nigdzie dotychczas niepublikowana. Motywy tej kompozycji, ubranej w dostojny rytm dworskiego poloneza, odnajdujemy m.in. w „podkarpackich”, barokowych wariantach pastorałek i śpiewów pasyjnych.

5 (15)

Co tam marzyć o kochaniu

♩=87 33”

The musical score is written in 3/4 time with a key signature of one flat (B-flat). It consists of three staves of music. The first staff begins with a treble clef and a common time signature (C), which is then changed to 3/4. The melody features a mix of eighth and quarter notes, with a repeat sign and a double bar line. The second staff continues the melody, ending with a circled 'V' above the final note. The third staff provides a concluding phrase, also ending with a repeat sign and a double bar line.

Co tam marzyć o kochaniu,
o bogdance, o róż rwaniu —
|: dla nas nie ma róż :|.
My — jak ptacy na wędrówce —
dziś tu, jutro na placówce
|: może staniem już :|.

Co śni serce, niech raz prześni!
W twarde życie twarde pieśni
|: niech wiodą jak w tan :|.
A miast ręce rękojeści,
szczyry uścisk, gdy obwieści
|: z niebios chwilę Pan :|.

Szczęście, dola później może —
ach, lecz tylko Ty wiesz, Boże,
|: co tam zdybie nas :|.
Ty wiesz, komu uśmiech miły,
komu kwiaty na mogiły
|: niesie przyszły czas :|.

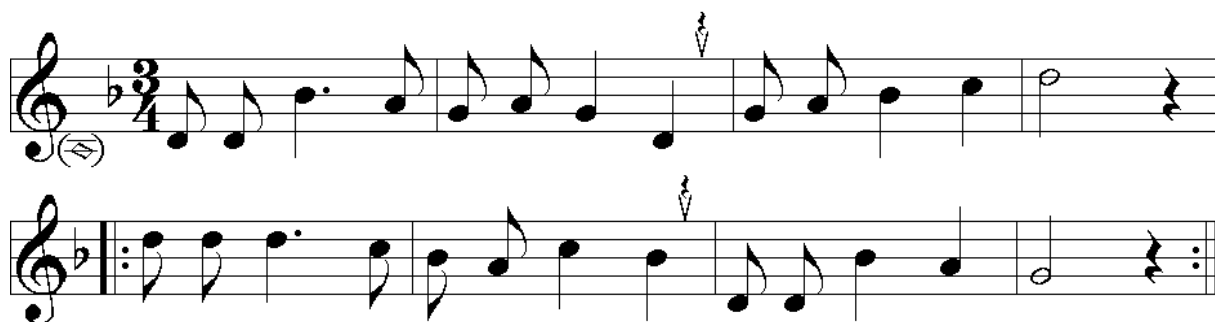
6. W tym samym okresie (około 1860 roku), również we Lwowie, powstał wiersz Brunona Bielawskiego *Czarny krzyżyk*. Do jego słów melodie skomponowali później m.in. Stanisław Moniuszko i Adam Münchheimer. W żywej tradycji Podkarpacia zachował się jednak z inną: to kompozycja, spopularyzowana w XX wieku z tekstem religijnej pieśni adoracyjnej *Tu jest miejsce utajenia*, wywodząca się z folkloru miejskiego.

6 (16)

Gdym na krwawe, ciężkie boje iść przed laty miał

Wola Zarczycka (pow. leżajski), wyk. mężczyzna ur. 1934.

♩=85 19”

Gdym na krwawe, ciężkie boje iść przed laty miał,
|: pożegnałem dziewczę moje, czarny krzyżyk dał :|.

„Rankiem, modląc się do Boga, za mnie pacierz zmów,
|: a choć ostre miecze wroga, wróć z boju znów :|.

„Tylko, stała w mej obronie, szczerze Boga proś,
|: z wiarą w przyszłość na swym łonie czarny krzyżyk noś :|”.

Widać w jasnym lez jej zdroju szczerłość widział Bóg:
|: tysiąc braci legło w boju – a mnie nie tknął wróg :|.

Lecz z powrotem mając miłą, gdym ją witać chciał,
|: jej nie było; na mogile czarny krzyżyk stał :|.

7. Pieśń o królu (cesarzu) i jego dwóch (w niektórych wariantach – trzech) córkach, w tym najmłodszej-bohaterskiej, walczącej przeciwko Turkom (w niektórych przekazach z XIX wieku – przeciwko Moskalom) należy do najstarszych ludowych ballad zachowanych do obecnych czasów w żywym repertuarze polskich – także podkarpackich – społeczności lokalnych. Śpiewano tę pieśń w czasie powstań narodowych i wojen; według słów jednej ze śpiewaczek (przywołującej z kolei słowa jej ojca), baśniowy charakter i optymistyczna wymowa utworu pomagały znosić rozłąkę z bliskimi narażającymi swe życie z dala od rodzinnego domu. Ballada występowała w południowo-wschodniej Polsce w dwóch podstawowych wersjach muzycznych (7a–b i 7c–d). O dawności pierwszej z nich zaświadcza zapis O. Kolberga – pierwszy przekaz z pierwszego tomu *Dzieł wszystkich*, z tekstem innej ballady: o pani, która zabiła pana.

7a (17)

Miał pan cesarz córki dwie

Lisie Jamy (pow. lubaczowski), kobieta ur. 1935 w Bihalach

(pow. lubaczowski)

♩=96 13”

|: Miał pan cesarz córki dwie :|,

|: dał na wojne obydwie :|.

„|: A ty, córuś najstarsza :|,

|: tyś do wojska najzdolsza :|” (...)

|: Jak na konia siadała :|,

|: ojciec, matka płakała :|.

|: Jak na wojne ruszyła :|,

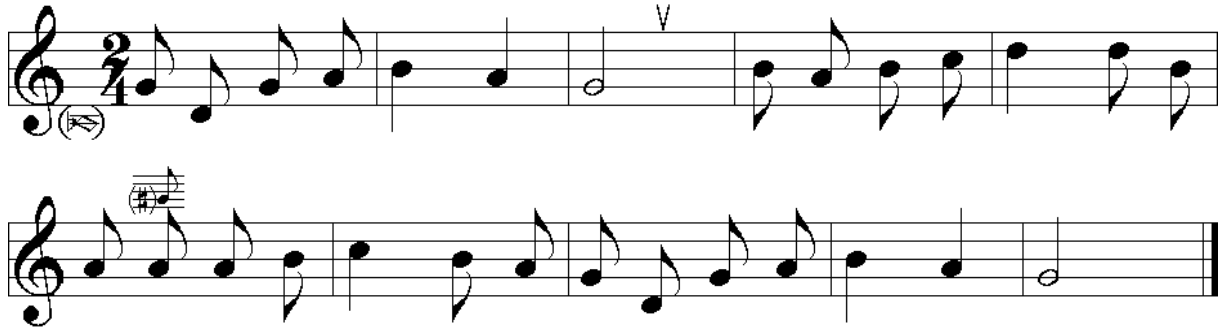
|: trzysta ludzi zabiła :|. (...)

7b (18)

Miał pan cesarz córki dwie

Piątkowa Ruska (pow. przemyski), wyk. kobieta ur. 1951

♩=100 12''

|: Miał pan cesarz córki dwie :|,
|: siał na wojnę obydwie :|.

„|: Ty, córeczko najstarsza :|,
|: Tyś do wojska najlepsza :|”.

„|: Ja, tatulu, nie pójdę :|,
|: ja wojować nie będę :|,

|: Jam jest serca miękkiego :|,
|: nie zabiję nikogo :|”.

„|: Ja, tatulu, ja pójdę :|,
|: ja wojować tam będę :|”.

„|: Ty, córeczko najmłodsza :|,
|: Tyś na wojnę najgorsza :|”.

„|: Jam jest serca twardego :|,
|: ja zabiję każdego :|”.

|: Jak jej włosy ścinali :|,
|: ojciec, matka płakali :|.

|: Jak jej mundur wkładali :|,
|: Wszyscy chłopcy płakali :|.

|: Jak na wojnę ruszyła :|,
|: trzysta ludzi zabiła :|.

|: Aż się Moskal dziwował :|,
|: co ten husarz zwojował :|.

|: To nie husarz: husarka :|
|: i cesarska jest córka :|.

7c (19)

Miał pan cesarz córki dwie

Ruda Łańcucka (pow. leżajski), wyk. kobieta ur. 1927

♩=96 12''

|: Miał pan cesarz |: córki dwie :| :|,
dał na wojnę |: obydwie :|.

„|: Ty, córeczko |: najstarsza :| :|,
Tyś do wojska |: najzdalsza :|”.

„|: Ja, tatulu, |: nie pójdę :| :|,
ja wojować |: nie będę :|,

|: Jam jest serca |: miękkiego :| :|,
nie zabiję |: nikogo :|”.

„|: Ty, córeczko |: średniejsza :| :|,
Tyś do wojska |: niezgorsza :|”.

„|: Ja, tatulu, |: nie pójdę :| :|,
ja wojować |: nie będę :|,

|: Jam jest serca |: miękkiego :| :|,
nie zabiję |: nikogo :|”.

„|: Ty, córeczko |: najmłodsza :| :|,
Tyś do wojska |: najgorsza :|”.

„|: Ja, tatulu, |: ja pójdę :| :|
i wojować |: ja będę :|”.

„|: Jam jest serca |: twardego :| :|,
ja zabiję |: każdego :|”.

|: Jak na wojnę |: ruszyła :| :|,
trzysta ludzi |: zabiła :|.

|: Sam się Turek |: dziwował :| :|,
jak ten rycerz |: wojował :|.

|: To nie rycerz: |: rycerka :| :|
i cesarska |: jest córka :|.

7d (20)

Miał pan cesarz córki dwie

Chalupki (pow. przeworski), wyk. kobieta ur. 1948

♩=110 12''

The image shows a musical score for the song 'Miał pan cesarz córki dwie'. It consists of three staves of music in 2/4 time, with a key signature of one flat (B-flat). The first staff begins with a treble clef, a key signature change to one flat, and a 2/4 time signature. The melody is written in a simple, folk-like style. The second staff continues the melody. The third staff concludes the piece with a double bar line. There are some performance markings, including an upward arrow above a note in the third staff and a downward arrow below a note in the same staff.

|: Miał pan cesarz |: córki dwie :| :|,
dał na wojnę |: obydwie :|.

„|: Ty, córeczko |: najstarsza :| :|,
Tyś do wojska |: najzdalsza :|”. (...)

8. *Pieśń żołnierska z r. 1863*, obrazująca jaśniejszą stronę rekruckiego życia, znana była w różnych wersjach melodii i wariantach tekstu słownego. Jak wiele „niegrzecznych” piosenek wojskowych, także i tę próbowano wygładzać, umieszczając w drukowanych śpiewnikach jej zredagowaną postać. Utrwalona w ustnej, żywej tradycji opierała się zmianom.

8a (21)

Od Warszawy do Krakowa, wszędy droga nam gotowa

Pełkinie (pow. jarosławski), wyk. kobieta ur. 1929.

♩=120 16''

|: Od Warszawy do Krakowa,
wszędę droga nam gotowa :|.

|: Choć chłodno i głodno,
żyjem sobie swobodno :|.

|: Żołnierz koszuli nie pierze,
bo upraną z błota bierze :|.

|: Choć chłodno i głodno,
żyjem sobie swobodno :|.

|: Kogut w skoki wyskakuje,
gdy żołnierza we wsi czuje :|.

|: Choć chłodno i głodno,
żyjem sobie swobodno :|.

|: Żołnierz staje na kwaterze
i koguta babie bierze :|.

|: Choć chłodno i głodno,
żyjem sobie swobodno :|.

|: Baba idzie do rotmistrza,
kogut z garnka łeb wytrzyszcza :|.

|: Choć chłodno i głodno,
żyjem sobie swobodno :|.

|: Baba bokiem w dom umyka,
żołnierz z garnka rosół łyka :|.

|: Choć chłodno i głodno,
żyjem sobie swobodno :|.

|: Baba głowę chowa w kołnierz,
bo to nie był d***-żołnierz :|.

|: Choć chłodno i głodno,
żyjem sobie swobodno :|.

8b (22)

Rekrut idzie od Krakowa

Korchów Pierwszy (pow. biłgorajski, woj. lubelskie),

wyk. kobieta ur. 1929

♩=180 12"

Rekrut idzie od Krakowa,
a droga przed nim gotowa.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

Od Krakowa maszerując,
gęsior przed nim wyskakując.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno:|!

Rekrut staje na kwaterze,
tam gęsiora babie bierze.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

Baba idzie do rotmistrza,
gęsior z garka leb wytrzyszcza.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

Baba wraca od rotmistrza,
gęsior z garka do tornistrza.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

Gęsior babie w las ucieka,
wnet rekruta obiod czeka.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

Rekrut koszuli nie pierze,
bo se prosto z płota bierze.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

Już w koszuli uciekając,
baba głośno pomstowając.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

Rekrut panien się nie pyta,
każdy dzionek z inną wita.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

Baba chwata w las ścigając,
a na pannę pomstowając.

|: Hej, ha! Haładno –
rekrut żyje swobodno :|!

9. Tekst, posiadający charakterystyczną dla dawnych pieśni obrzędowych budowę, podkreśla rolę dziewczyny („najmilszej”), która jako jedyna nie odmawia błaganiom młodzieńca. Poświęcenie panny jest zresztą trudne do przecenienia – *toczenie wianka* wydaje się symbolizować ofiarę złożoną z samej siebie (w innych wariantach pojawia się tu analogiczny obraz sprzedawania wianka). Szereg: matka-ojciec-najmilsza był prawdopodobnie dłuższy (wykonawczyni wspomniała, że pieśń posiadała więcej zwrotek). Charakterystyczna melodia przetrwała na Pogórze, wiążąc się z popularnym do niedawna tekstem weselnym o inc. *Rozłeciały mi się siwe gołębisie po rosie*. Według rodzinnego przekazu śpiewaczki, utwór ten został „przyniesiony do wsi z powstania 1863 roku”.

9 (23)

Oj, zabujały białe łabędzie na wodzie

Skalnik (pow. jasielski), wyk. kobieta ur. 1926 w Brzezowej

(pow. jasielski)

♩=105 19”

Oj, zabujały białe łabędzie na wodzie,
|: oj, zapłakali młode rekruty w pochodzie :|.

„Oj, braciszku, towarzyszu w moje,
|: oj, piszcie listy do mojej mamci w pokoje :|.”

Niechaj ta mamcia te siwe woły sprzedaje
|: i mnie, młodzieńca, z ciężkiej niedoli dostaje :|”.

„Oj, szkoda, szkoda tych siwych wołów sprzedawać,
|: ciebie, młodzieńca, z ciężkiej niedoli dostawać :|”.

Oj, zabujały białe łabędzie na wodzie,
|: oj, zapłakali młode rekruty w pochodzie :|.

„Oj, braciszku, towarzyszu w moje,
|: oj, piszcie listy do mego ojca w pokoje :|.

Niechaj ten ojciec te wronie konie sprzedaje

|: i mnie, młodzieńca, z ciężkiej niedoli dostaje :|”.

„Oj, szkoda, szkoda tych wronych koni sprzedawać,

|: ciebie, młodzieńca, z ciężkiej niedoli dostawać :|”.

Oj, zabujały białe łabędzie na wodzie,

|: oj, zapłakali młode rekruty w pochodzie :|.

„Oj, braciszku, towarzyszu moje,

|: oj, piszcie listy do mej najmilszej w pokoje :|.

Niech ta najmilsza winka utoczy, sprzedaje,

|: i mnie, młodzieńca, z ciężkiej niedoli dostaje :|”.

Oj, ta najmilsza winko toczyła, sprzedala,

|: swego młodzieńca, z ciężkiej niedoli dostała :|.

10. Pieśń zalicza się do grupy kołęd „aktualizowanych”; zbiór ten tworzą utwory, które zachowują incipit (lub, jak w poniższym wypadku, niemal całą pierwszą strofę) tekstu pierwowzoru, by umożliwić wykonawcom identyfikację kontrafaktury (melodii), dalsza zaś część dotyczy wydarzeń historycznych lub problematyki społecznej. W niniejszym zbiorze znalazły się dwie pieśni tego rodzaju, śpiewane w czasie powstania styczniowego, oparte na kołędach: *Pan z nieba i z łona Ojca przychodzi* (10) oraz *W żłobie leży, któż pobieży* (14). Wartość obydwu przekazów wiąże się również z tym, iż zachowały się w nich (i dzięki nim) XIX-wieczne warianty melodyczne kołęd-pierwowzorów.

10 (24)

Pan z nieba i z łona Ojca przychodzi

Haczów (pow. brzozowski), wyk. kobieta ur. 1933.

♩=70 54”

The image shows a musical score for the song 'Pan z nieba i z łona Ojca przychodzi'. It consists of four staves of music in G major and 3/4 time. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5. The second staff contains a repeat sign with first and second endings. The third staff continues the melody with a repeat sign. The fourth staff concludes the piece with a final cadence. Various musical notations such as slurs, accents, and fermatas are present throughout the score.

Pan z nieba i z łona Ojca przychodzi,
oto się z Maryi dziś Jezus rodzi,
łaski przynosi, kto o nie prosi,
odpuszcza grzechy, daje pociechy –
o, dajże nam, Panie, niech Polska powstanie.

Usłysz nasze łkania, Dzieciątko-Jezusie,
utrważże nas w łasce, nie oddaj pokusie,
niech skruszy pęta łaska Twa święta,
upadnie sroga niewola wroga –
o, dajże nam, Panie, niech Polska powstanie.

Bartosz Gałązka, *Pieśni z powstania styczniowego*
zachowane w żywej tradycji południowo-wschodniej Polski
(wybór z badań własnych autora) z komentarzem

Uśmierz Panie, wrogów, co nas ciężko dręcza,
za modły do Ciebie więzieniem nas nęca,
połącz Twe ludy miłością świętą,
umocnij wiarą ojców zwichniętą –
o, dajże nam, Panie, niech Polska powstanie.

Przez Twe narodzenie, Jezu, drogi Panie,
dajże całej Polsce świetne zmartwychwstanie,
zwaśnionych braci połącz jednością,
a nas obdaruj świętą wolnością –
o, dajże nam, Panie, niech Polska powstanie.

11. Wykonawczynie scharakteryzowała tę pieśń jako „starodawną”, opartą na „prawdziwym zdarzeniu we wsi, z czasów powstania sześćdziesiątego trzeciego roku”. W istocie jest to przekaz rodzinny rozbudowanego wariantu jednej z rozpowszechnionych w całej Polsce, rzeczywiście „starodawnych”, ballad.

11 (25) Pojechał brat na wojenkę

Szufnarowa (pow. strzyżowski), wyk. kobieta ur. 1920

♩=104 15”

|: Pojechał brat na wojenkę :|,
|: kupił siostrze na sukienkę :|.

|: Na sukienkę czerwonego :|,
|: na fartuszek białuńskiego :|.

„|: Moja siostrze, masz w czym chodzić :|,
|: nie daj się chłopcom uwodzić :|”.

|: Siostra brata nie słuchała :|,
|: uwodzić się chłopcom dała :|.

|: Nie minęło rok, półtora :|,
|: już braciszek wraca z pola :|.

|: I przyjechał w podwóreczko,
|: i zapukał w okieneczko :|.

„|: Siostrze moja, śpisz czy czujesz,
|: czy o brata się frasujesz :|?”

„|: Ni ja nie śpię, ni ja czuję,
|: Ni o brata się frasuję :|”.

„|: Siostró moja, dziecic płacze :|”.

„|: To sąsiadów, o mój bracie :|.

|: Sąsiadowa mnie prosiła :|,

|: bym jej dziecic zabawila :|”.

„|: Moja siostró, w oczy kłamiesz :|,

|: bo mu swojej piersi dajesz :|.

|: Objechałem świat niemaly :|,

|: nie slyszalem takiej sprawy :|,

|: Nie slyszalem takiej sprawy :|,

|: żeby panny dzieci mialy :|.

|: Żeby panny dzieci mialy :|

|: i się jeszcze zapierały :|.

|: Podaj, służko, ten miecz ostry :|,

|: pójdzie głowa precz od siostry :|”.

„|: Nie ścinaj mi głowy w nocy :|,

|: bo jest ciężko duszy w nocy :|.

|: Tylko mi zetnij w dzień biały :|,

|: żeby panny to widziały :|”.

|: Siadł wujaszek na stołeczku :|

|: i zaśpiewał dzieciąteczku :|.

„|: Lulaj, lulaj, moje dziecic :|,

|: twój wujaszek kołysze cię :|”.

|: Siedem wiosen dziecic miało :|,

|: jak do wuja przemawiało :|.

„|: Tyś mi, wuju, mamę zabił :|,

|: któż mnie teraz będzie bawił :|?

|: Tobie, wuju, pannę rają :|,

|: mojej mamie dzwony grają :|.

|: Tobie, wuju, na stracenie :|,

|: mojej mamie na zbawienie :|”.

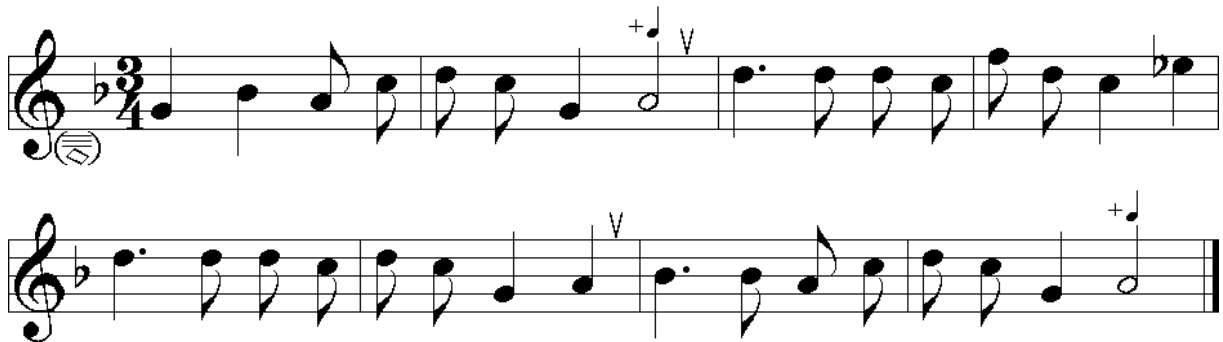
12. Usamodzielniony, odwołujący się do konkretnych wydarzeń z czasu powstania styczniowego, wyimek z pieśni *A kto chce rozkoszy użyć* (por. 1).

12 (26)

Popamiętaj Moskale, jak dostali w skórę w Skale

Rakszawa (pow. łańcucki), wyk. kobieta ur. 1934.

♩=90 17''

|: Popamiętaj Moskale :|,
|: jak dostali w skórę w Skale :|.

|: Wyginęła ich połowa :|,
|: reszta uszła do Staszowa :|.

|: Z Staszowa ich wypędzimy :|,
|: aż o Kijów się oprzemy :|.

|: A z kijowskiej okolicy :|
|: pójdziem prosto do stolicy :|.

|: Popamiętaj, łajdaki :|,
|: jak dzielnie biją Polaki :|.

|: A dla naszej większej chwały :|:
|: vivat sztab i korpus cały :|!

13. Dawna pieśń żołnierska, znana na Podkarpaciu z dwóch podstawowych wariantów słownych. Ten prezentowany poniżej, prawdopodobnie dawniejszy, wprowadza motyw rannego młodzieńca cytatem wyjętym z prastarej zabawy-pieśni obrzędowej. Melodia, stosowana również do innych tekstów (m.in. ballady o Jasiu-zabójcy zaczynającej się zwykle od słów *Hej, w lesie, w lesie, tam, pod sosną*), jest stosunkowo mało podatna na wariabilność. W wioskach położonych u stóp Beskidu Niskiego utwór śpiewano podczas tzw. *wieczórków* – w zimowe wieczory, przy drobnych pracach (skubanie pierza, łuskanie fasoli, *prządki*), na które schodziła się rodzina i sąsiedzi. Sędziwi informatorzy z okolic Pruchnika (pow. jarosławski) wspominają, że w latach międzywojennych ballada ta była wykonywana przez *wędrownych dziadów* chodzących po prośbie. Śpiewacy uzupełniali wówczas tekst o dodatkowe strofy, np.:

|: Chłopcy wracają z wojenki :|,

|: każdy do swojej panienki :|.

|: A niejedna to nierada :|,

|: że po wojnie weźmie dziada :|.

|: A dziad będzie chleba prosić :|,

|: ona będzie torbę nosić :|.

(Jodłówka, pow. jarosławski, kobieta ur. 1928).
[komentarz i wariant ze *Śpiewniczka żołnierskiego*]

W jednym z przysiółków miejscowości Szufnarowa, zwanym Krosno, zachowała się pamięć o wojennym inwalidzie, który pieśń tę śpiewał po powrocie z powstania styczniowego.

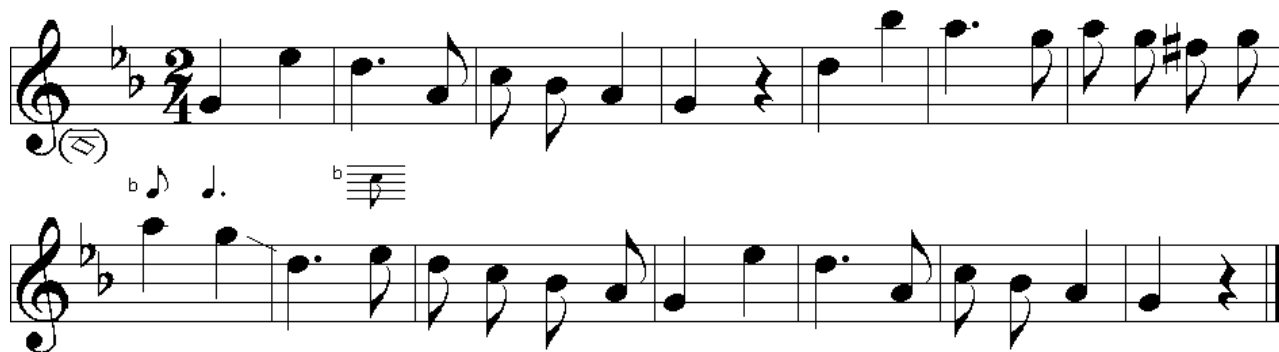
13 (27)

Tam na łączce, na zielonej

Szufnarowa (pow. strzyżowski), wyk. kobieta ur. 1936 w Pstrągówce

(pow. strzyżowski)

♩=90 17"

- |: Tam, na łączce, na zielonej :|,
|: leży żołnierz poraniony :|.
- |: Przyszła do niego matula :|,
|: – Synu, synu, smutna dola :|.
- |: – Matuś moja, idź ode mnie :|,
|: bo się serce peńka we mnie :|.
- |: Rozeszło się na dwa kusy :|,
|: że się wojsko rombać musi :|.
- |: Czym się rombią? Szabelkami :|,
|: krew się leje strumieniami :|.
- |: Gdzie ta krewka spływać bendzie :|,
|: biała róża kwitnąć bendzie :|.
- |: Biała róża, fijołeczki :|...
|: Z Bogiem, z Bogiem, panienczki :|.
- |: Z Bogiem, z Bogiem, aż na wieki :|,
|: bo ja idę w świat daleki :|.

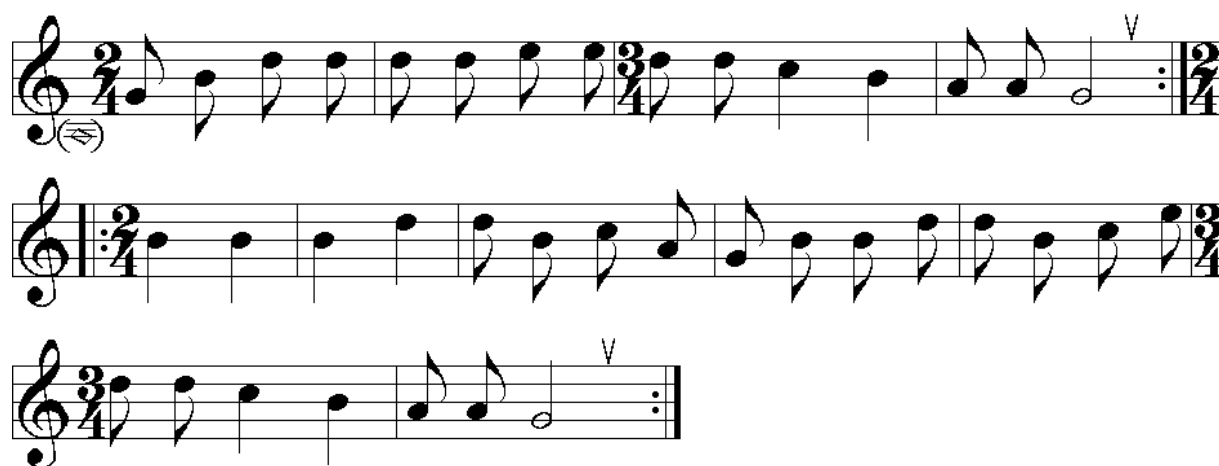
14. Kolęda „aktualizowana”, w której zachowała się dawna, XIX-wieczna melodia pieśni *W żłobie leży*: polonez, znany bardziej z utworu *Pasterze bieżeli*, który XVIII-wieczne kantyczki podają jako kontrafakturę nieznanej dziś kompozycji *Pastereczka płynie*.

14 (28)

W polskich sercach niby w żłobie leży dziś nasz Pan i Król

Jankowce (pow. leski), wyk. kobieta ur. 1917

♩=110 28”

W polskich sercach niby w żłobie leży dziś nasz Pan i Król,
my dziś radość czujem w sobie, On nam w radość zmienia ból.
Jego miłość to sprawiła, że nas wszystkich zjednoczyła
w jeden węzeł, w jeden ślub,
więc dzień zbawczy przybliżony, głaz grobowy odwalony
i w kolebkę zmienion grób.

Już nie w grobie, ale w żłobie z Bogiem wstaje polski ród,
jakby skrzydła, ręce obie wznosi, wielbiąc niebios cud.
Śmiało, śmiało, Boże ptaszę, obleć całe plemię nasze,
zanieś smętnym dobrą wieść,
że nam w sercach Bóg się rodzi, gwiazda wschodzi, Polska wschodzi –
chwała Bogu, Polsce cześć!

Oto z nami, tułaczami, cały kłęka polski kraj,
co chcesz, Panie, uczyn z nami, ale Polsce wolność daj,
przyjmiem chętnie z Twojej ręki wszystkie rany, wszystkie męki,
ale Polsce męki skróć,
Boże Ojców, Boże wielki, weź krew naszą do kropelki,
ale Polsce wolność wróć.

15. Ludowa, nienotowana w źródłach drukowanych wersja *Marsza zuchów z obozu Czachowskiego* z 1863 roku (źródła podają więcej strof). Wykonawczyni, wybitna depozytariuszka repertuaru ziemi ropczyckiej, nazwała pieśń „starym hejnałem żołnierskim” i podała dwa sposoby wykonania pieśni – poniższy oraz drugi, z powtórzeniem melodii ostatniego taktu w wydłużonych wartościach rytmicznych (4 – 4 – 2).

15 (29)

Wrony konik w lot biega, głos się wodza rozlega

Ocieka (pow. ropczycko-sędziszowski), wyk. kobieta ur. 1934.

♩=110 4”

Wrony konik w lot biega,
głos się wodza rozlega (rozlega).

I wykrzyknął: „Do broni,
bo już Moskal tu goni (tu goni)!”.

Błysnął ostrzem swej szabli:
„Bracia wiara, czas nagli (czas nagli)!”.

I wykrzyknął w zapale:
„Kto ucieka, w leń wałę (w leń wałę)!”.

Hej, zza lasu znieńacka
migła czapka kozacka (kozacka).

„Dalej, wiara, za niemi,
Moskal w polskiej dziś ziemi (dziś ziemi)!”.

Co wymierzy – to pali,
z konia Moskal się wali (się wali).

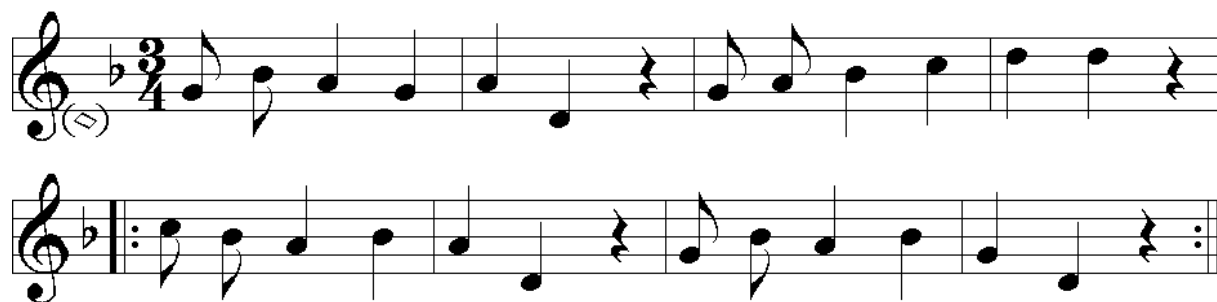
16. Antologię zamyka pieśń miłosna, śpiewana – według słów jej wykonawczynie – w czasie rozłąki spowodowanej „pójściem na wojnę lub do powstania“. Nie odnajdujemy tego utworu w śpiewnikach. Być może to sanocki „endemit repertuarowy“: wydaje się być autentycznie ludowego pochodzenia, mógł też powstać, wzorowany na innym tekście. W wykonaniu z Zarszyna zachowały się niektóre cechy charakterystyczne dla gwary ziemi sanockiej. Również forma muzyczna kompozycji – pentachord mollowy z subkwartą, przeważający sekundowy przebieg melodii – cechuje język muzyczny tych okolic.

16 (30)

Została Kasiejka, sierota uboga

Zarszyn (pow. sanocki), wyk. kobieta ur. 1928.

♩=85 19”

Została Kasiejka, sierota uboga,
|: a Jaś z szablą w ręku jak lew bije wroga :|.

Usteczka jej drżały, oczeczka płakały,
|: a lezki płynące Jasiejka żegnały :|.

Jasiejko nie wracał, w domejku nie postął,
|: bo od ręki wroga kulę w głowę dostał :|.

Kasieńka wołała, nieboga, krzyczała,
|: z wielkiego smutejku w łózejku skonała :|.

Stanęli we dwoje, gdzie niebios podwoje,
|: tam, przed Bożym tronem, zeszli się oboje :|.

Dofinansowano ze środków Biura „Niepodległa”
w ramach Programu Dotacyjnego „Powstanie Styczniowe 1863–1864”

niepodległa

*M*UZYKA
DAWNA
w JAROSŁAWIU